

การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร¹

กมลทิพย์ มีหาดยาย²

รองศาสตราจารย์ ดร.วราภรณ์ จุลปานนท์³

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรัชญา ชุมนาสีเยว³

ดร.วีระยุทธ พรพจน์ธนาศ³

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร และแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่หนึ่ง คือนายอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร กลุ่มที่สอง คือ หัวหน้าหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร จำนวน 1 คน และกลุ่มที่สาม คือ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณป่าต้นน้ำ จำนวน 5 คน เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่า การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร สามารถจำแนกประเด็นการศึกษาได้ 5 ด้าน ดังนี้ (1) ด้านบทบาทของนายอำเภอพะโต๊ะ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ อำเภอพะโต๊ะเป็นอำเภอที่มีชุมชนเข้มแข็ง ผู้นำชุมชนเป็นคนจัดการให้ชาวบ้าน มีความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ส่วนทางอำเภอมีการมอบนโยบายให้กับให้ผู้นำชุมชน

¹บทความเรียงจากการศึกษาอิสระเรื่อง “การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร”

²นักศึกษาปริญญาโท โครงการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³อาจารย์ที่ปรึกษาการศึกษาอิสระ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นนโยบายที่สำคัญ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและเป็นฝ่ายกระตุ้นในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เป็นตัวกลางที่ช่วยประสานจัดการในเรื่องที่ชาวบ้านต้องการให้ การบอกชาวบ้านทุกชุมชนให้รักหวงแหนของที่ชาวบ้านจับสัมผัสมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวบ้านก็จะปกป้องสิ่งที่ชาวบ้านคิดว่ามีคุณค่าต่อชุมชนเขาได้ให้ชาวบ้านดูแลเปรียบเสมือนเขาเป็นเจ้าของเป็นผู้ที่ได้โยชน์จากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยตรง (2) ด้านการจัดการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ มีการจัดการลุ่มน้ำและชุมชน ระบบนิเวศในเขตต้นน้ำ โดยการจัดโครงการ “คนอยู่ ป่ายัง” โดยมีการดำเนินผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้โครงการ “คนอยู่ ป่ายัง” ในการจัดการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ของอำเภอพะโต๊ะ กิจกรรมในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ เช่น เกษตร 4 ชั้น การใช้ประโยชน์จากที่ดินในหมู่บ้าน ประปาภูเขา การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ หลักสูตรอบรมเยาวชน การศึกษาป่าผักพื้นบ้านและป่าสมุนไพรประจำหมู่บ้าน (3) ด้านการการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า ป่าไม่ต้องปลูกเพิ่ม ปล่อยให้เติบโตเอง ขอเพียงอย่ารังแก “เกษตร 4 ชั้น โดยเปลี่ยนมาปลูกพืชที่ผสมผสานเลียนแบบป่าธรรมชาติ ซึ่งส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรจากการเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสาน เพื่อลดต้นทุนการผลิตจากการใช้ปุ๋ยและสารเคมี ก่อให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงพร้อมรักษาสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน (4) ด้านการออกกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ จากโครงการ “คนอยู่ - ป่ายัง” ได้ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดกติกาของหมู่บ้าน ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เช่น ห้ามทำลายต้นน้ำ ห้ามทิ้งยาฉีดเรียงลงในน้ำ ห้ามฉอดปลา ห้ามจับสัตว์ป่าต่างๆ เพื่อที่จะเอามาทำอาหาร เป็นต้น (5) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำของชาวบ้านในอำเภอพะโต๊ะ เช่น ใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตรและใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในเรื่องของปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร อยู่ 2 เรื่องคือ (1) ปัญหาเกี่ยวกับการบุกรุกป่าของชาวบ้านในชุมชนเพื่อขยายพื้นที่สวนของตนเอง (2) อุปสรรคในเรื่องอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคือการใช้สารเคมีในการทำสวนทุเรียนของชาวบ้านที่อาจทำให้มีสารเคมีลงปะปนในต้นน้ำลำธารอาจส่งผลเสียต่อระบบนิเวศโดยรวมในอนาคต และแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร โดยทำการรณรงค์ห้ามบุกรุกถางป่าต้นน้ำในชุมชนและมี

เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาช่วยดูแลตั้งแนวเขตระหว่างสวนของชาวบ้านกับเขตป่าออกจากกัน และหากพบเจอว่ามีการบุกรุกก็จะปรับ จับ และยึดที่ดินตามกฎหมายและการรณรงค์ให้ใช้สารเคมีฉีดพ่นให้น้อยลงและให้ชาวบ้านในชุมชน ได้เห็นถึงโทษของสารเคมีที่ส่งผลเสียต่อระบบนิเวศโดยรวม

คำสำคัญ : การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

บทนำ

ทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ดังนั้นประเทศใดที่ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และประชาชนรู้จักวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อย่างไม่ฟุ่มเฟือยประเทศนั้นจะมีทรัพยากรธรรมชาติใช้ตลอดไปชั่วลูกชั่วหลาน ทรัพยากรธรรมชาติประกอบไปด้วย ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า แร่ธาตุ ฯลฯ ทุกอย่างล้วนมีความเกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณหนึ่ง ไม่แต่จะส่งผลกระทบต่อบริเวณนั้นเท่านั้น แต่อาจกระทบกระเทือนต่อพื้นที่ใกล้เคียงหรือต่อทรัพยากรอื่นๆ ที่มีอยู่ในบริเวณเดียวกันด้วยหากมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่งมากเกินไปจนขอบเขต จะทำให้เกิดภาวะขาดสมดุลทางธรรมชาติขึ้น ป่าเป็นทรัพยากรที่อำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ในหลายๆ ด้าน ป่าเป็นต้นน้ำ ลำธาร เป็นแหล่งน้ำจืดมีน้ำใช้เพื่อการเกษตร แหล่งหาสมุนไพร เชื้อเพลิง เป็นต้น ป่าจึงนับว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรน้ำ ป่าคือต้นกำเนิดของสายน้ำ เมื่อฝนตกลงมายังป่าเป็นที่ดูดซับน้ำให้ผืนดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำที่ใสสะอาดไหลลงสู่แม่น้ำ ลำธารอย่างสม่ำเสมอตลอดปีลดปัญหาการเกิดอุทกภัยในฤดูฝนและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

ต้นน้ำเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ เป็นต้นกำเนิดของสายน้ำเป็นแหล่งน้ำไหลหล่อเลี้ยงลำห้วย ลำธารและแม่น้ำลำคลองนอกเหนือจากการใช้ประโยชน์ด้านอื่น เช่น ไม้ ของป่า ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยธรรมชาติป่าต้นน้ำมักอยู่บนภูเขาสูงที่เนินเขาหรือที่ราบพื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารทั้งนั้นอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ ลำธารทำหน้าที่เสมือนอ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติที่คอยปลดปล่อยน้ำให้ค่อยๆ ไหลสู่แม่น้ำ

ลำธารหล่อเลี้ยง สรรพชีวิต อย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งปีป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญร่วมกับดินในการควบคุมระบบที่ทำให้ต้นน้ำลำธารทำหน้าที่ได้สมบูรณ์ คือช่วยให้ดินที่มีป่าไม้ขึ้นอยู่นั้นสามารถเก็บกักน้ำและปล่อยน้ำไปสู่พื้นที่ราบลุ่มเพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ ได้สม่ำเสมอตลอดเวลาและป่าไม้ยังเป็น แหล่งปัจจัยสี่ที่หล่อเลี้ยงชุมชนในพื้นที่อีกด้วย การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้ทำหน้าที่อนุรักษ์และป้องกันป่าต้นน้ำลำธารจึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญรวมถึงการตั้งกฎระเบียบในการอนุรักษ์และป้องกันป่าต้นน้ำลำธารด้วย เนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำลำธารมีพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งถูกบุกรุก เพื่อใช้เป็นที่ดินทำกินรวมถึงการใช้พื้นที่ดังกล่าวไม่ถูกต้องก่อให้เกิดผลกระทบ บางพื้นที่เสื่อมโทรมจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้และบางพื้นที่ถูกทิ้งให้เป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่าการฟื้นฟูที่เหล่านี้ให้กลับมามีสภาพป่าสมบูรณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็นโดยจะต้องสนับสนุนให้องค์กรชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการดำเนินการโดยมีการบริหารจัดการในรูปแบบของการวางแผนใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นการจัดระเบียบทรัพยากรที่ดีของชุมชนเพื่อแยกพื้นที่ป่าไม้และพื้นที่ทำกินออกจากกัน รวมถึงการกำหนดพื้นที่ทำเกษตรให้เหมาะสมตามศักยภาพทรัพยากร

อำเภอพะโต๊ะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชุมพรที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานซึ่งปรากฏในหลักฐานจดหมายเหตุตั้งแต่สมัยอาณาจักรศรีวิชัยที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ในปี พ.ศ. 1766 โดยเมืองพะโต๊ะมีชื่อว่า “เมืองปะตา” ที่แปลว่า ตกหรือแหว ซึ่งเป็นเพราะลักษณะภูมิประเทศของอำเภอพะโต๊ะที่มีเทือกเขาสลับซับซ้อนสลับกับที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบเชิงเขา

ป่าต้นน้ำพะโต๊ะมีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 2 แห่ง ได้แก่ ป่าพะโต๊ะและป่าละแม มีเนื้อที่ 925 ตร.กม. หรือ 578,344 ไร่ และมีพื้นที่อุทยานแห่งชาติ อีก 1 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติน้ำตกหงาว ที่สำคัญได้แก่น้ำตกเหวไหลม น้ำตกเหวพลูหนั่ง พันธุ์พืชนานาชนิดที่ไม่พบในพื้นที่อื่น ที่สำคัญ ได้แก่ ดอกกระโถนพระราม และดอกบัวผุด ซึ่งเป็นดอกไม้ที่ใหญ่ที่สุดในโลก เคยพบมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางถึง 80 ซม สัตว์ป่า อาทิ ช้าง กระทิง กวาง วัวแดง สมเสร็จ นกเงือก เป็นต้นแร่ตึบูก อาชีพลัก ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม ผลผลิตสำคัญในพื้นที่ ได้แก่ กาแฟ พื้นที่ 43,086 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์โรบัสต้า ส่งผลผลิตให้บริษัทเนสท์เล่จำกัดเป็นหลัก ปาล์ม พื้นที่ 39,067 ไร่ ยางพารา

พื้นที่ 15,152 ไร่ ผลไม้ ที่ปลูกมาก ได้แก่ มังคุด พื้นที่ 20,001 ไร่ ทูเรียน 10,584 ไร่
 ลองกอง พื้นที่ 8,277 ไร่ เงาะ โรงเรียน พื้นที่ 4,870 ไร่ เป็นต้น ซึ่งป่าต้นน้ำพะโต๊ะเป็น
 แหล่งกำเนิดสายน้ำที่ค่อยหล่อเลี้ยงประชาชนในอำเภอพะโต๊ะและอำเภอใกล้เคียง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัด
 ชุมพร
3. เพื่อศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ของ
 อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
 ในพื้นที่ ป่าต้นน้ำมีเนื้อที่ประมาณ 578,344 ไร่ เป็นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และอุทยาน
 แห่งชาติน้ำตกหงาว

1. ขอบเขตพื้นที่ พื้นที่ในการศึกษา คือ ป่าต้นน้ำ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
2. ขอบเขตด้านระยะเวลา ช่วงเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2563 ถึงเดือน ตุลาคม
 พ.ศ. 2563
3. ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้
 - 3.1. นายอำเภอพะโต๊ะ
 - 3.2 หัวหน้าหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
 - 3.2. ผู้นำชุมชนและชาวบ้านจำนวน 5 คน

วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 7 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียงเป็นเครื่องมือช่วยในการสัมภาษณ์ ทำการเก็บข้อมูลวันที่ 6 ตุลาคม 2563 ถึง 3 พฤศจิกายน 2563 และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการบรรยายเชิงพรรณนา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มาจัดประเด็นในการวิเคราะห์ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เพื่อตอบคำถามการศึกษา

1. การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร สามารถจำแนกประเด็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ได้ดังนี้

1.1 ด้านบทบาทของนายอำเภอพะโต๊ะและผู้นำชุมชนและชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

จากการสัมภาษณ์ พบว่า อำเภอพะโต๊ะเป็นอำเภอที่มีชุมชนเข้มแข็ง ผู้นำชุมชนเป็นคนจัดการให้ชาวบ้าน มีความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เพื่อประโยชน์ต่อชุมชนเอง และชุมชนอื่นที่อยู่ปลายน้ำต่อไป โดยชาวบ้านในชุมชนจะคอยสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าไม้อย่างสม่ำเสมอเพื่อป้องกันผู้ที่ลักลอบเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า และให้ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในการช่วยกันดูแลรักษาป่ามีการกันแนวเขตระหว่างสวนของชาวบ้านกับเขตป่าออกจากกัน เพื่อที่จะไม่ให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปทำลายความสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำได้ เพราะชาวบ้านมีความเข้าใจกันเป็นอย่างดีว่าหากป่าบริเวณต้นน้ำถูกทำลายจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวมอย่างไร และชาวบ้านไม่ใช่แค่อนุรักษ์เท่านั้น ยังมีการฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำทั้งหมดเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น มีการปลูกป่าเสริม จากพันธุ์ที่ทางอำเภอมอบให้ผู้นำชุมชน เพื่อได้ใช้ประโยชน์ยาวนานสูงรุ่นลูกรุ่นหลาน ส่วนนายอำเภอมีการมอบนโยบายให้ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นนโยบายที่สำคัญ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ห้ามเด็ดขาด และมีการนำเอาพันธุ์ไม้ไป

ปลูกเสริม เช่นต้นลูกเนียง ผักเหลียง ปลูกในพื้นที่ให้ชาวบ้านได้อนุรักษ์แทนที่เขาจะแผ้วถางเพื่อปลูกทุเรียน และมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของกรมอุทยานใช้เฮลิคอปเตอร์บินสำรวจ ซึ่งเป็นของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะมีการบินตรวจทุกๆ 3 เดือน และเป็นฝ่ายกระตุ้นในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เป็นตัวกลางที่ช่วยประสานจัดการในเรื่องที่ชาวบ้านต้องการให้ การบอกชาวบ้านทุกชุมชนให้รักหวงแหนของที่ชาวบ้านจับสัมผัสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ชาวบ้านก็จะปกป้องสิ่งที่ชาวบ้านคิดว่ามีคุณค่าต่อชุมชนเขาได้ให้ชาวบ้านดูแลเปรียบเสมือนเขาเป็นเจ้าของเองเป็นผู้ที่ได้โยชน์จากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยตรง

1.2 ด้านการจัดการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ

มีการจัดการลุ่มน้ำและชุมชน ระบบนิเวศในเขตต้นน้ำ โดยการจัดโครงการ “คนอยู่ ป่ายัง” โดยนายพงศาสามารถเป็นแกนนำประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับข้าราชการป่าไม้ ทำแนวเขตป่าต้นน้ำของหมู่บ้านห้วยตลกข้าว คลองช้าง ห้วยขอนแก่น รัช คลองเหนก พื้นที่รวม 8,500 ไร่ และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดกฎกติกาของหมู่บ้าน และมีการดำเนินผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้โครงการ “คนอยู่ ป่ายัง” ในการจัดการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ของอำเภอพะโต๊ะ กิจกรรมในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ เช่น เกษตร 4 ชั้น เป็นการเสนอทางเลือกให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต จากเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสาน เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มตลอดปี ลดต้นทุนการผลิตจากการใช้ปุ๋ยและสารเคมี การใช้ประโยชน์จากที่ดินในหมู่บ้าน มีการกำหนดมาตรการให้ยึดปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมาจากการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีกฎระเบียบที่แตกต่างกัน เพื่อช่วยในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ประปาภูเขา การให้ความรู้ สร้างความเข้าใจและปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของป่าต้นน้ำ หากไม่มีการดูแลรักษาไว้ ชุมชนจะขาดแคลนน้ำในการอุปโภค บริโภค และการเกษตร การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากชุมชนมีความพร้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อเป็นการเปิดชุมชนให้เป็นที่รู้จักแก่บุคคลภายนอก และยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้ชุมชนอีกทางหนึ่ง การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาวบ้าน และยังมีกิจกรรมรณรงค์ให้ชาวบ้านในกลุ่มออมทรัพย์เลิกใช้สารเคมีในการทำเกษตร หลีกเลี่ยงบรมยาพิษ เพื่อให้เด็กได้ศึกษาระบบนิเวศของป่า

ในพื้นที่จริง เปิดโอกาสให้สถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนนำนักเรียน นักศึกษามาเข้าค่าย จึงเป็นเสมือนสถาบันให้การศึกษาด้านการจัดการต้นน้ำ การศึกษาป่าผักพื้นบ้าน และจัดทำแหล่งผักป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนชาวและกลุ่มเก็บผักป่าพื้นป่า พื้นที่ 400 ไร่ อำเภอพะโต๊ะ จัดเป็นพื้นที่สำหรับเก็บหาของป่าของชาวบ้าน เพื่อป้องกันมิให้เกิดการบุกรุกทำลายป่า และเป็นการสร้างรายได้ให้ชาวบ้านด้วย ป่าสมุนไพรประจำหมู่บ้าน พื้นที่ 1,200 ไร่ และพื้นที่ป่าสมุนไพรในหน่วยจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ มีการจัดสัมมนาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสมุนไพร โดยมีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมกันศึกษาป่าสมุนไพรซึ่งจะเอื้อประโยชน์ทั้งในด้านการศึกษา วิจัย และการนำไปใช้

1.3 ด้านการการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำ โดยการฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า ป่าไม่ต้องปลูกเพิ่ม ปล่อยให้เติบโตเอง ขอเพียงอย่ารังแก “เกษตร 4 ชั้น” คือ รูปธรรมการลดปัญหาไฟป่าในที่ทำกิน โดยเปลี่ยนมาปลูกพืชที่ผสมผสานเลียนแบบป่าธรรมชาติ ซึ่งส่งเสริมให้ชาวบ้านทำการเกษตรจากการเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสาน ประกอบด้วยพืชชั้นบน ปลูกไม้ เช่น สะตอ หมาก มะพร้าว ไม้ใช้สอยต่างๆ พืชชั้นกลาง ปลูกไม้ผล เช่น มังคุด ลางสาด ลองกอง เงาะ จำปาตะ พุเรียน พืชชั้นล่าง ปลูกกาแฟ ผักเหลียง พริก มะเขือและต่อมาได้เพิ่มอีกชั้นหนึ่ง คือพืชชั้นใต้ดิน ปลูกพืชมีหัว เช่น ข่า ตะไคร้ มัน กลอย เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มตลอดปี ลดต้นทุนการผลิตจากการใช้ปุ๋ยและสารเคมี ก่อให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงพร้อมรักษาสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน

1.4 ด้านการออกกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

จากโครงการ“คนอยู่ – ป่ายัง” ได้ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดกฎกติกาของหมู่บ้าน ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เช่น ห้ามทำลายต้นน้ำ ห้ามทิ้งยาฉีดเรียนลงในน้ำ ห้ามฉอดปลา ห้ามจับสัตว์ป่าต่างๆ เพื่อที่จะเอามาทำอาหาร ยกเว้น หมูป่า กระรอก หรือสัตว์ที่ทำลายพืชผลทางเกษตร และชุมชนได้ตั้งกฎกติกาในการแบ่งปันปริมาณน้ำตามความเหมาะสมและยุติธรรมก่อให้เกิดเครือข่ายดูแลป่าเหนือจุดต่อประปาภูเขา

1.5 ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำของชาวบ้านในอำเภอพะโต๊ะ

1.5.1 ใช้ในการอุปโภคบริโภค และการเกษตร

ชาวบ้านในอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่มาจากป่าต้นน้ำในการอุปโภคและบริโภค เนื่องจากน้ำอยู่ในสภาพอุดมสมบูรณ์อีกทั้งยังมีน้ำไหลตลอดทั้งปี โดยการสูบน้ำหรือใช้วิธีการลักน้ำและมีประปาภูเขาเพื่อมาใช้ในการครัวเรือนและในปัจจุบันยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ใช้น้ำในการบริโภคโดยจะนำมาผ่านความร้อนของเส้นนำไปบริโภคดังนั้นชาวบ้านในชุมชนไม่ถูกต้องเสียค่าใช้จ่ายในการใช้น้ำเลย และใช้ในการเกษตรเนื่องจากชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ของอำเภอพะโต๊ะ มีการทำเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการปลูกทุเรียน ซึ่งเป็นพื้นที่ต้องใช้น้ำในการรดจำนวนมาก ยิ่งช่วงหน้าแล้งในต้องรดน้ำทุกวันต้องใช้น้ำทุเรียนจำนวนมากชาวบ้านจึงนิยมสูบน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติใช้ในประโยชน์อย่างไร โดยทางอำเภอพะโต๊ะมีการจัดตั้งประปาภูเขา เป็นการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจและปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยชี้ให้เห็นความสำคัญของป่าต้นน้ำ หากไม่มีการดูแลรักษาไว้ ชุมชนจะขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภค และการเกษตร

1.5.2 ใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ชาวบ้านในชุมชนอำเภอพะโต๊ะ มีความผูกพันกับแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชนเป็นอย่างมาก เช่น ในช่วงหน้าฝนจะมีน้ำเยอะมากก็จะพากันไปหาปลาตามแหล่งน้ำต่างๆ จากการสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ชาวบ้านไม่ได้หาปลาในปริมาณมากและหาปลาเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้นและในช่วงที่ใกล้วันสำคัญต่างๆ เช่น วันพ่อวันแม่บ้าน จะมีการนำทางไปตลอดบนน้ำตก เพื่อให้มีการเพาะพันธุ์เป็นวิธีการอนุรักษ์สัตว์น้ำและเพื่อใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนและจากการช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทำให้แหล่งน้ำไหลตลอดทั้งปี และมักจะมีเยาวชนในหมู่บ้านมาเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน และเยาวชนส่วนใหญ่ก็จะเรียนรู้วิธีหาปลาแบบต่างๆ กับผู้ปกครองถือเป็นวิถีชีวิตอีกอย่างหนึ่งของชุมชนในอำเภอพะโต๊ะ และการจัดให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เนื่องจากชุมชนมีความพร้อมด้านทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อเป็นการเปิดชุมชนให้เป็นที่รู้จักแก่

บุคคลภายนอก นอกจากนั้น ยังเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่ง เช่น กิจกรรม การเดินป่า

2 ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอ พะโต๊ะ จังหวัดชุมพร โดยมีประเด็นปัญหาและอุปสรรคหลักๆ อยู่ 2 เรื่องคือ (1) ปัญหา เกี่ยวกับการบุกรุกป่าของชาวบ้านในชุมชนเพื่อขยายพื้นที่สวนของตนเอง (2) อุปสรรคใน เรื่องอนุรักษ์ป่าต้นน้ำคือการใช้สารเคมีในการทำสวนทุเรียนของชาวบ้านที่อาจทำให้มี สารเคมีลงปะปนในต้นน้ำลำธารอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวมในอนาคต

3. แนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

จากการสัมภาษณ์ พบว่า (1) การแก้ไขปัญหาลึกเกี่ยวกับการบุกรุกทางป่าของ ชาวบ้านในชุมชน เพื่อขยายพื้นที่สวนของตนเอง วิธีการแก้ไขคือ รณรงค์ห้ามบุกรุกทางป่า ต้นน้ำในชุมชนและมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาช่วยดูแลตั้งแนวเขตระหว่างสวนของชาวบ้านกับ เขตป่าออกจากกัน และหากพบเจอว่ามีการบุกรุกก็จะปรับ จับ และยึดที่ดินตามกฎหมาย (2) การแก้ไขปัญหาในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในการใช้สารเคมีในการทำสวนทุเรียน วิธีแก้ไข คือ การรณรงค์ให้ใช้สารเคมีฉีดทุเรียนให้น้อยลงและให้ชาวบ้านในชุมชน ได้เห็นถึงโทษ ของสารเคมีที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศโดยรวม

อภิปรายผล

การที่อำเภอพะโต๊ะประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ จะต้องประกอบด้วย เงื่อนไขหรือปัจจัยหลายประการที่ทำให้อำเภอพะโต๊ะสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พบว่า ปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ได้แก่ ผู้นำชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน โดยผู้นำชุมชนจะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมใน การดำเนินจัดทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนรวมทั้งความสัมพันธ์และจิตสำนึกร่วมของ ชาวบ้านในชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อำเภอพะโต๊ะมีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่มีความ

ยั่งยืน โดยที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่อำเภอพะโต๊ะส่วนใหญ่เป็นเครือญาติเดียวกันจึงทำให้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทำให้ต่างเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อย่างสม่ำเสมอ การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะเป็นการอนุรักษ์เพื่อการใช้ประโยชน์จากมาที่ยึดหลักการจัดการที่ให้ประโยชน์สูงสุดแก่ชาวบ้านในชุมชน มีการจัดการป่าต้นน้ำ โดยมีการบำรุงรักษาฟื้นฟูป่าต้นน้ำ และมีการออกกฎระเบียบในการรักษาป่า เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีความสอดคล้องกันทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืนของ (ไพฑูรย์ พงศบุตร, 2544 : 21) คือ การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ ในระยะยาวและมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ รวมทั้งความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย เพราะการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะเป็นการอนุรักษ์ เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้ในระยะยาว โดยที่ให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับได้รับผลประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างเท่าเทียมกันทำให้ชาวบ้านในชุมชนในอำเภอพะโต๊ะซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงจากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ จึงมีส่วนร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ

อำเภอพะโต๊ะเป็นอำเภอแห่งหนึ่งที่มีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่น่าสนใจ โดยมีผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ ผ่านวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน และกระบวนการอนุรักษ์ที่มองเห็นได้ว่าเป็นรูปธรรม ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำโดยการกั้นแนวเขตระหว่างพื้นที่ป่าต้นน้ำและสวนของชาวบ้าน ได้อนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าต้นน้ำ โดยตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และสร้างความยั่งยืนให้กับทรัพยากรธรรมชาติ และมีความเป็นชุมชนเข้มแข็งผู้นำชุมชนสามารถที่จะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืนจะไม่มีทางประสบความสำเร็จถ้าคนในอำเภอพะโต๊ะ ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์และผลกระทบโดยตรงจากทรัพยากรธรรมชาติขาดจิตสำนึกที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติจะต้องตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าต้นน้ำ รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านในชุมชนได้ดูแลรักษาทรัพยากรป่าต้นน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าต้นน้ำได้ต่อไปจนถึงรุ่นลูกหลาน อีก

ทั้งมีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ โดยการวางแผนร่วมกันของชาวบ้านในชุมชน หากชุมชนได้วางแผนจัดการโดยขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ก็อาจทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำประสบความสำเร็จได้ยาก นอกจากนี้การวางแผนจัดการชุมชนยังต้องเป็นที่รับรู้และยอมรับของคนในชุมชนด้วย รวมทั้งมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดูแลจัดการป่าต้นน้ำที่จะประสบผลได้อย่างยั่งยืนมักเกิดขึ้นจากการร่วมมือกันหลายๆ ฝ่าย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของ (กรมป่าไม้, 2532:1) โดยที่ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์กับสังคมโดยรวมเป็นอย่างมาก โดยถือว่าเป็นสาธารณสมบัติ เป็นสมบัติของประชาชนทุกคน ซึ่งประชาชนทุกคนจะต้องรับผิดชอบร่วมกันในการใช้ประโยชน์ และปกป้องคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้มิให้หมอบให้เป็นที่ของหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใดรับผิดชอบเท่านั้น ถึงแม้ว่ารัฐบาลได้ออกระเบียบกฎหมายต่างๆ เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ประชาชนโดยรวมให้ผลอย่างต่อเนื่อง เพราะ การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของอำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร ซึ่งชาวบ้านทุกคนให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์รับผิดชอบร่วมกัน ร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน โดยไม่ใช่แค่เจ้าหน้าที่ให้เจ้าหน้าที่เป็นผู้เป็นผู้รับผิดชอบเท่านั้น แต่เป็นการร่วมมือระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในการช่วยกันอนุรักษ์ เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ชาวบ้านทุกคนโดยมีส่วนร่วมให้ผลประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- ป่าต้นน้ำอำเภอพะโต๊ะ,(2554). **พื้นที่ป่าต้นน้ำอำเภอพะโต๊ะ**. ค้นเมื่อ 30 กันยายน 2563, จาก <https://sukanda8711.wordpress.comการปกครอง/อำเภอพะโต๊ะ>.
- สุนทอน เหลือมมะไลสี,(2549). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกรณีศึกษาป่าต้นน้ำเขล็ด บ้านทุ่งเล็ด เมืองปากช่อง แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- เพียรเลิศ ธีระจำนง,(2543). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารพื้นที่ต้นน้ำแม่สะงะ อำเภอมะแม่ม จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กำจรเดช ศรีวิสัย,(2551). **เครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของกลุ่มน้ำแม่เลาะ ตำบลสะลวง อำเภอมะแม่ม จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภกิจ สะท้อน,(2550). **การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำบ้านห้วยสะแตง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอำนาจเจริญ**. ภาคนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.
- สิริมา ธรรมชาติโสภ,(2543). **การพัฒนานโยบายฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธงชัย ฉั่วตระกูล,(2548). **ความยั่งยืนในการจัดการป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนบ้านธาตุ ตำบลแม่สลองนอก อำเภอมะแม่ม จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานค้นคว้าอิสระปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ปรีชา วัฒนวงศ์,(2551). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้**

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่มตอนบน ตำบลแม่ศึก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่.
รายงานค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

นภดล ทะนิต๊ะ,(2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนเครือข่ายลุ่มน้ำห้วยยอดในการ
อนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร พื้นที่ต้นน้ำห้วยยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน.
ภาคนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.